

Feminismus, genderová demokracie a náboženství v lokální praxi

Rabeya Müller

Navzdory značným protestům patriarchátu probíhá uvnitř náboženských společenství oficiální debata o feminismu a genderovém mainstreamingu.

Jak tyto pojmy vnímá muslimská komunita?

Feminismus má v islámském světě velice rozdílné konotace: např. u velkého množství tureckých muslimek a muslimů je feminismus definován na základě jejich zkušenosti z vlasti, feminismus je tedy spojován s pojmy jako „protináboženský“ „ničící rodinu“ a „nepřátelský vůči mužům“.

Proto se hodnostáři snaží oficiálně vymezit vůči islámské teologii rovnosti pohlaví tím, že na jedné straně neoznačují studie zveřejněné Centrem pro islámský výzkum a podporu žen¹ jako genderově spravedlivé, nýbrž jako feministické, na druhé straně ovšem přebírají argumenty studie, neboť zaznamenali společensko-politickou relevanci tohoto problému pro nemuslimskou veřejnost.

Stálé ujišťování, že Bůh už ženám veškerá práva dal a že se muslimky právě snaží tento postoj legitimovat na základě Koránu, nevede na praktické úrovni kupředu. Vede pouze k tomu, že jsou tyto argumentační linie přejímány, zatímco na teologické úrovni jsou ženy jen zřídka brány vážně. V otázce svrchovanosti výkladu získává většinou přednost tradiční výklad. Především proto, že tomu napomáhají i mocenské poměry a k realizaci eventuálních veřejných prohlášení dochází v širokém měřítku jen zřídka.

Vedení teologické rozpravy na toto téma proto je a zůstane vnitroislámskou záležitostí. Ovšem záležitostí transparentní a někdy i veřejnou. Nemuslimská strana často zdůrazňuje, že to tak je i požadováno. Ženám však musí být podezřelé, když na většinu setkání a veřejných diskusí vůbec nejsou vpuštěny síly zaměřené na rovnost pohlaví a její realizaci v islámské společnosti. Ukazuje se, že očividně vůbec nejde o genderovou demokracii a o její realizaci v rámci náboženských společenství, ale že jde o upevňování předepsaného obrazu islámu, který je určitými zástupci jednotlivých náboženských obcí utvrzován stejně, jako to činí zástupci jiných náboženství ve svých společenstvích.

Cíli prosadit genderovou demokracii proto daleko spíše poslouží zvěcnění této tematiky, a to i v nábožensky zaměřených společenstvích. Vycházejme z následující teze:

Sociální normy kultur ovlivněných patriarchátem musí být odhaleny jako příčina diskriminace a nerealizování genderového mainstreamingu.

Často se lehkovážně objevuje názor, že „za všechno může islám.“ Tím je nepřímo řečeno, že by stačilo potlačit nebo dokonce odstranit pouze toto náboženství, a opět by byl nastolen klid.

Zde by měla být realisticky namítnuta **skutečnost**, že hovoříme na jedné straně o islámu a na druhé straně o muslimech/muslimkách. Už prorok Mohamed prý lidem radil: „Nepoměřujte islám s muslimy!“.

¹ „Ein einziges Wort und seine große Wirkung“ - eine hermeneutische Betrachtungsweise zu Qur'an Sure 4 Vers 34 mit Blick auf das Geschlechterverhältnis im Islam (Jediné slovo a jeho velký dopad. – hermeneutický pohled na súru 4, verš 34 s ohledem na vztah mezi pohlavími v islámu). Zentrum für Islamische Frauenforschung und Frauenförderung, Köln/Zürich 2005

Genderový mainstreaming znamená v první řadě úmysl zohledňovat v nejrůznějších životních situacích hned od začátku a pravidelně zájmy žen a mužů.

Co se ale stane, když se v tomto zohledňování vychází z rozdílného názoru na pohlaví? Potom jsou uplatňovány genderově specifické zájmy, které často vůbec neodpovídají skutečným potřebám těch, jichž se to týká, ale slouží pouze k upevnění tradičního chápání rolí.

Vnímání pohlaví v islámu vychází z naprosté ontologické rovnosti. Pokud ji budeme předpokládat, nemělo by realizaci genderové demokracie stát nic v cestě. Výklad příslušných veršů je uveden v příloze, na tomto místě však nejsou hlavním předmětem diskuse.

Nejen v patriarchálním myšlení vede přístup k blaženosti v mužské teologii přes definici muže. To znamená, že nejen v mnoha muslimských uskupeních pro ženy platí, že jejich mlčenlivá služba patriarchátu na zemi vede k božské odměně na onom světě, která je rovněž koncipována patriarchálně.

Společnosti nejrůznějšího názorového ražení jsou tedy zvyklé na genderově nerovné poměry.

Jak však chápeme pojem pohlaví?

Pod pojmem **gender** chápeme – na rozdíl od pojmu „sex“, který označuje biologické pohlaví – společensky, sociálně a kulturně charakterizované pohlaví, které může být i proměnlivé.

Tato proměnlivost ovšem není v mnoha muslimských společenských skupinách vůbec vnímána nebo je chápána špatně, protože často implikuje / evokuje „změnu“ biologického pohlaví, což pak bývá vnímáno jako něco, co „odporuje přirozenému dění“.

Práva žen nejsou v muslimské realitě – v učení i mediích – vůbec prezentována nebo jsou prezentována nedostatečně.

I ženy na údajně vyšších pozicích se na ně dostanou jen proto, že zastupují nebo obhajují struktury patriarchátu a že tak musí činit. Často se ženy ve společnosti vlastně nechávají přímo „prezentovat“ jako alibi, což zrovna neposiluje pozici ostatních příslušnic jejich pohlaví, které se chtějí aktivně účastnit utváření společnosti a tím i mainstreamingu.

Mainstreaming totiž není pouze verbální souhlas, ale i určité obsahové zadání, které zatím neurčovalo dění, ale nyní získává své stálé místo. V podstatě je třeba zohlednit životní realitu **obou** pohlaví, čímž se zvýší účinnost opatření a úmyslů, které pak budou daleko přesnější a cílenější.

Pokud k tomu má dojít i v muslimské společnosti, musíme si nejprve uvědomit skutečnou situaci.

Všechny problémy většinové společnosti nalezneme také uvnitř společnosti muslimské. Rovnost pohlaví bývá častým tématem, ovšem v souvislosti s nemuslimskou veřejností. Například násilí vůči ženám je sice oficiálně odsuzováno, avšak ve vlastních komunitách není dostatečně společensky zavržováno.

Muslimské ženy se svým sebepojetím musí být vnímány a brány vážně ve všech vrstvách společnosti, tzn. ve většinové i vnitřní společnosti, z žádné strany jim nesmí být odpírána svéprávnost.

Přitom je důležité, aby tento druh akceptování nezůstal pouhou proklamací, která není míněna vážně, kdy při nějaké vhodné příležitosti většinová společnost žádá genderově spravedlivá opatření, která s sebou přinášejí polovičaté či krátkodobé reprezentativní projekty. To je mimochodem fenomén, který se na evropské úrovni v souvislosti s legislativou EU týkající se rovnoprávnosti, odehrává v mnoha členských zemích.

Teprve až budou ženy nejen tázány a zohledňovány, ale také zapojeny, budeme moci pomýšlet na trvalost mainstreamingu. Musí to všichni vážně vyžadovat, i samotné ženy.

Princip genderového mainstreamingu patří do rukou žen i do rukou genderově spravedlivě smýšlejících mužů. Jinak bude těžší možné přimět ty, kteří mají moc, aby provedli více ústupků než je pouhé dosazování žen do alibistických funkcí.

Ženy v rámci muslimských společenství představují značný kreativní potenciál. Tyto zdroje jsou však většinou využívány, pouze pokud slouží upevňování tradičních, a tedy často patriarchálních, struktur.

Genderová demokracie označuje záměr vytvořit demokratické poměry mezi ženami a muži ve společnosti jako celku, i v konkrétních obcích a organizacích.

To by znamenalo, že by se ženy rovnoprávně zapojovaly do politiky organizací a do teologického diskursu.

Aby bylo možné odbourat nedemokratické struktury, musí se ženy nejprve naučit o těchto nepřístojnostech hovořit.

Nemuslimská společnost tady musí na základě mocenských poměrů vytvořit možnost pro to, aby muslimské či nábožensky motivované ženy získaly platformu, která by jim umožňovala určitou formu stálé participace na utváření společnosti a která bude vyžadovat a zajišťovat zpětné působení na vlastní náboženskou obec.

Kdo to se společnými základními hodnotami myslí vážně, nemůže nábožensky založeným ženám vnucovat vlastní představy, ale musí podporovat vývoj genderově spravedlivých představ v jednotlivých společenstvích.

K tomu však v žádném případě neslouží strategická partnerství s tzv. kritiky/kritičkami islámu, ale s lidmi, kteří se s daným náboženstvím autenticky identifikují. (byť se ne vždy zcela identifikují se všemi částmi náboženského společenství).

To znamená, že i nenáboženská část naší společnosti se musí postavit výčitce, že diskriminuje nábožensky založené osoby. Teprve až se sníží tlak z této strany, bude možné požadovat genderovou demokracii i od druhé strany.

Genderovou demokracii nelze realizovat tím, že budou muslimské ženy vyzvány, aby se přizpůsobily. Daleko důležitější by bylo, přimět je k činům.

A to proto, aby na jedné straně pro sebe neobjevili pojem "genderová demokracie" muži, kteří by tím legitimovali převzetí oblastí, kde dominují ženy. Ale také proto, aby se ženy naučily požadovat pro sebe oblasti, v nichž dominují muži.

Nahání to strach – obzvláště ve společnosti, která se už beztak vidí jako marginalizovaná.

Měl by proto vzniknout podnět, který by přiměl náboženská uskupení, aby zahájila interní genderový dialog. Bylo by smysluplné podpořit tento podnět ve vší vážnosti i zvenčí.

Často se totiž barikády nenacházejí mezi náboženstvími, ale mezi pohlavími. Při genderovém dialogu by tak bylo možné profitovat i z rozdílnosti náboženství. Právě mladé ženy by mohly být povzbuzovány, aby se vydaly touto cestou, a demokraticky smýšlející muži by mohli být explicitně a zodpovědně zapojeni.

Je to i určité měřítko integrace, a sice integrace z obou stran. Integrace, kdy nenáboženská část společnosti umožní i participaci náboženské části. Například tím, že budou pokud možno společně analyzovány mechanismy diskriminace a bude na ně poukazováno.

V náboženských uskupeních musí náhled na příslušné chápání rolí v daném společenském kontextu vést k sebereflexi a tím nutně i ke změnám. Musí tedy být jasné, že požadavek genderové demokracie směřuje k oběma pohlavím a že obě jsou zodpovědná za odhalování toho, jaké struktury a normy v daném společenství genderové demokracii brání.

Navíc je nutné zauvažovat o tom, jak lze ve vlastní instituci u všech projektů již ve fázi plánování dostatečně zohlednit rozdílné přístupy a zájmy žen a mužů.

Úsilí a podpora žen při rozvíjení odvahy a vyžadování tohoto principu musí jít ruku v ruce s genderovou senzibilizací mužů.

PŘÍLOHA I:

Vysvětlení islámsko - teologického základu rovnosti pohlaví:

..... Nejprve se praví, že stvořitelská síla stvořila člověka z jediné substance. Tento pojem „nafsun wahidatun“, z gramatického hlediska jde o konstrukci ženského rodu, označuje „onu pralátku“.

Patriarchální čtení však hlásá:

„Lidé, bojte se Pána svého, jenž stvořil vás z bytosti jediné a stvořil z ní manželku její a rozmnožil je oba v množství velké mužů i žen. Korán, súra 4,2 pp

Genderově neutrální čtení připouští však i následující (etymologicky a lingvisticky správný) význam:

„Lidé, mějte úctu k síle stvoření, která vás z bytosti jediné stvořila a z této (jediné bytosti) stvořila partnera a partnerku, a z těchto dvou vzešlo velké množství mužů a žen.“

Je zřejmé, že první překlad implikuje druhořadé stvoření ženy, které je ještě teologicky spekulativně podpořeno příběhem o stvoření ženy ze „žebra muže“, jenž však v Koránu není.

Avšak ani sama patriarchální teologická spekulace nikdy nemohla muslimské ženě odepřít stvoření Bohem, a tím i setkání se stvořitelem. Slova Koránu jsou jasná.

Obě pohlaví jsou ‚hanif‘, tedy osoby, které se mohou vydat na správnou cestu a které mají stejná práva i povinnosti při účasti na společenských aktivitách. Zrovna tak mají obě pohlaví stejné právo na vzdělání.

Věřící muži a věřící ženy jsou si vzájemně přáteli a přikazují vhodné a zakazují zavrženíhodné...[Korán 9:71]

Ontologická rovnost představuje základ pro soužití obou pohlaví i lidí vůbec, protože z ní vyplývá jasná rovnost na úrovni stvoření.

Občas se objevují snahy podkopat tuto rovnost prostřednictvím různých variant překladu, které jsou sice gramaticky možné, ale jako celek neodpovídají „ruh-at-tašri“ (duchu Písma). Představa, že muž byl stvořen jako první, a tudíž přednostně (což je rovněž pojetí, které přesahuje náboženství), se „integrativně“ etablovala v mnoha muslimských kruzích.

Takzvané „vyhnání z ráje“ bývá často předkládáno jako důkaz „nebezpečnosti“ ženy. Podle Koránu však i zde nelze přiřknout ženě vinu za nutnost opustit ráj:

„A pojedli **oba** ze stromu a objevila se jim jejich nahota a začali si šítí oděvy z listí rajského. Adam neposlušný vůči Pánu svému byl a z pravé cesty se uchýlil. [20:121]“

Předpoklady na zemi jsou pro obě pohlaví v podstatě stejná, jedinou výjimku představuje schopnost ženy rodit děti. Znamená to tedy, že oba jsou přítomni na zemi a oba nesou zodpovědnost za stvoření a za utváření společnosti:

„Muslimové a muslimky, věřící muži a věřící ženy, poslušní a poslušné, pravdomluvní a pravdomluvné, trpěliví a trpělivé, pokorní a pokorné, dárci a dárnyně almužny, postící se muži a postící se ženy, cudní a cudné, muži a ženy hojně Boha vzpomínající - těm všem Bůh věru připravil odpuštění i odměnu nesmírnou.“[33:35]

Ženy a muži mají vlastní duši a každý/každá nakonec zodpovídá sám/sama za sebe. Důsledky pro pozemský život se rovněž týkají obou pohlaví.

„Avšak ti, kdož uvěřili a dobré skutky konali a My duši každé ukládáme jen to, nač stačí, ti budou ráje obyvateli a v něm budou nesmrtelní. [7:42]“

„A Pán jejich je vyslyšel: „Nedopustím věru, aby se ztratil skutek jediný, který kdokoliv z vás učiní, ať je to muž či žena, vždyť jeden k druhému patříte.[3:195]“

„Den, kdy žádná duše nezmůže nic pro duši jinou a kdy rozhodnutí bude patřit Bohu jen! [82:19]“

Pohled koránu však od žen vyžaduje, aby tuto zodpovědnost také převzaly. Představa, že by se ženy musely podřizovat mužským příkazům, které by byly v rozporu s rozhodováním podle jejich vlastního svědomí, je přinejmenším sporná.

Korán vychází z toho, že by se žena a muž jakožto pár měli navzájem ochraňovat a podporovat. Přičemž detailní stanovení toho, jak by to mělo vypadat ve skutečnosti, by mělo vycházet ze vzájemné dohody a pochopení.

V této souvislosti bývá též často opomíjena nebo potlačována skutečnost, že islám doporučuje uzavření manželské smlouvy. Obzvláště s ohledem na skutečnost, že manželství není svátost, nýbrž typická občanskoprávní smlouva.

Sňatek je sice smlouva, která se uzavírá natrvalo, ale může být, podobně jako jakákoliv jiná smlouva, zrušen. Především pro tento případ je vhodné stanovit náležitosti už v době, kdy mezi smluvními partnery ještě panuje shoda.

PŘÍLOHA II:

Citát z textu: „Der Dialog lebt – es lebe der Dialog?“ (Dialog žije – ať žije dialog?)

„Islám je stejně evropský jako židovství a křesťanství, všechna tato náboženství pocházejí z orientu.“

Je nápadné, že existence různých kultur **vedle sebe** je již v Německu skutečností. Filozoficko-sociologické přijetí této skutečnosti a nakonec i realizace **společného soužití** však zatím pokulhává. Muslimští a nemuslimští obyvatelé Německa se potýkají s velkým množstvím komunikačních překážek.

Jen okrajově nábožensky, ale převážně etnicky definovaný pocit náležitosti ke skupině „my“ často brání rovnoprávným stykům mezi kulturami a minimalizuje kontakty menšiny s většinovou společností. V podstatě to podporuje izolaci a ghettoizaci menšin, což vede k dalšímu vyostřování etnocentrických stanovisek. Současný pocit muslimských migrantů a migrantek, že nejsou akceptováni a že jsou považováni za méněcenné, vyvolává aroganci a neschopnost sebekritiky. Takovéto problémy migrantů se potom mohou zaměřit na náboženské pocity a způsobují zcela vlastní „specificky německý“ charakter islámu, který vrcholí v nepříznivém spolupůsobení absolutních požadavků, pocitů převahy až po nacionalistické nazírání na svět, které islám hluboce odmítá.

Muslimové a muslimky na jednu stranu nemohou využívat žádných zvláštních práv, neboť to svědčí o nedostatečném pochopení integrace. Většinová společnost by však měla spolupůsobení muslimů na společenské procesy všeho druhu vnímat jako samozřejmost, neboť ani vylučování, ani upřednostňování nepodporuje pocit integrace. To ale také znamená, že si každá/ý za sebe musí nejprve ujasnit, kdy je podle jeho/jejího názoru proces integrace ukončen.

Informace o kulturním a náboženském životě muslimů, které jsou hojně poskytovány v médiích, totiž nevedou ke změně postoje vůči muslimům.

Ti, kdo sledují tato média, si očividně vybírají pouze ty informace (nebo jejich části), které jim umožňují zachovávat si své predispozice.

Muslimská kultura může danou původní společnost obohatit, pokud se podaří znovu využít jednu přirozenou vlastnost islámu: historicky lze doložit, že kdykoliv se muslimská kultura setkala s jinou kulturou, byla schopná bez problémů přijmout a využít zvyky a mravy jiné kultury, pokud nebyly v rozporu se základními principy spravedlnosti.

O podobně nekřečovitý a suverénní kontakt kultur musíme opět usilovat. Při tom je však nutné zohlednit, že na většinu a menšinu budou přirozeně kladeny **rozdílné požadavky**. Jistě lze od menšiny očekávat určitý krok k integraci (ne asimilaci), především získání jazykové kompetence, právní a sociální zrovnoprávnění však může zajistit pouze většina.

Měnicí se a flexibilní složení společnosti si žádá integrační kroky **všech** občanů. Pro většinu německého původu to znamená reintegraci do nově vzniklé kultury. Pokud by na to příslušníci obou kultur přistoupili, mohlo by se společné utváření naší společnosti stát skutečností. Muslimští občané by konečně mohli tuto společnost vnímat jako svou vlastní společnost a mohli by být vyzváni ke snahám řešit naše aktuální otázky, mohli by se tedy pozitivně zapojit.

S ohledem na tento vývojový potenciál musí být každá kultura, s níž je možné najít společné důležité hodnoty, vnímána jako vítané obohacení naší společnosti. Možná, že je právě i optická odlišnost spoluobčanů a spoluobčanek šancí, která znamená permanentní podnět k reflektování vlastních obav a nedostatků a povede ke společné optimalizaci naší společenské struktury.

Práce v rámci Centra pro islámský výzkum a podporu žen má za cíl pomoci muslimským ženám v evropské společnosti při nalézání reflektované islámské

identity, neboť ta je předpokladem pro zdravé vážení si sebe sama. Až poté je podle našeho názoru možné, aby se takováto osobnost zabývala společností, v níž žije. Čelit interakci různých identit může totiž pouze člověk, který již netápe při hledání vlastní identity.

Snažíme se podpořit ženy při nalézání jejich vlastní, individuální cesty. Nejde o to, jim něco předepisovat, ale o to, vyvinout na základě Koránu islámské alternativy, jež jsou legitimní nejen z teologického hlediska, ale i na základě životní reality těchto žen.

Přitom jsme odkázáni na to, aby nemuslimská veřejnost takovýto vývoj v rámci islámské společnosti vnímala a vzdala se svého vidění „islámu jako takového“, které je na úrovni klišé. Pokud je totiž postupný a svébytný pokrok ignorován, je zpochybněn i jeho další rozvoj.

„Evropské společnosti si „své muslimy tvoří samy“, to je výrok jedné muslimské řečnice; jak jinak by totiž bylo možné vysvětlit, že například muslimové a muslimky v Nizozemsku bývají často charakterističtí něčím zcela jiným než třeba ve Francii či Německu? Neboť jak „se“ do lesa volá, tak se – jak známo – z lesa ozývá. To ovšem platí i pro samotné muslimy. Musí u nich vzniknout empatie vůči většinové společnosti, protože ochoty ke kompromisům je zapotřebí u všech stran.

Nejdůležitějším prvkem, jak poradenství v této oblasti postavit na pevné základy, je naše hermeneutická pracovní skupina. Muslimové a muslimky rozvíjejí uvedené metody na základě hermeneutiky vycházející z Koránu.

Ženy konečně nacházejí odvalu samostatně prozkoumávat texty, vytvořit metodologii, jak se ptát na historický kontext teologického výkladu, jak se zabývat možnostmi jazykově-filologické transformace textů do naší doby.

Mnohé se snaží se vymanit z tradičního sevření i ze společenských tlaků a nalézt vlastní cestu. Čelí námaze a útrapám, které se pojí s vytvářením individuálního stanoviska.

A tento cíl se shoduje i s principy naší společnosti; aspekt vznikající na základě náboženské perspektivy tedy nestojí v cestě této kolektivní potřebě. Není jej tedy třeba chápat jako hrozbu, nýbrž by měl být chápán jako obohacení – pokud to tedy s pluralitou myslíme vážně.

Různorodé možnosti se odrážejí v pluralitě islámu v Evropě a my se musíme společně naučit mezináboženskému vystupování – a to na všech stranách.

Zdá se, že je zjevné, že islám v Evropě bude ovlivňován obrazem muslimů a muslimek v Evropě.

Nalezení vlastního místa ve světě a transnacionální identita jsou možnosti, jak čelit dominantním „nálepkám“. To ostatně platí i pro emancipační výdobytky většinové společnosti, které jsou dnes již považovány za jistoty.

Křesťanství a judaismus si své místo v Evropě našly, islám jej právě hledá. Členové všech náboženských obcí si mohou uvědomovat společné kořeny a možnosti, mohou společně budovat mnohonáboženskou tolerantní společnost. A solidárním úkolem by bylo zacházet s respektem s interreligiózním povědomím v Evropě – ať je již evropského, kosmopolitního či obojího charakteru.